

■ Я зноў пишу

ЧАС — НОВЫ. А КАШТОЎНАСЦІ — ВЕЧНЫЯ

Найперш хачу выказаць сваю ўдзячнасць газеце «Звязда», бо з вашай дапамогай усё ж адрамантавалі абеліск, што стаіць на рагу вуліц Маякоўскага-Аранжарэйнай, і цяпер многім неаб'якавым можна будзе спакайнае сустрэцца 70-годдзе вызвалення нашай краіны ад фашысцкай навалы. Спадзяюся, што і я дажыву да гэтага часу і салдацкімі 100 грамамі памяну ўсіх загінулых патрыётаў мінскага падполля, усіх ахвяр мінулай вайны.

Асобны дзякуючы газеце яшчэ і за тое, што падтрымала жаданне амаль тысячы чытачоў адстаць бібліятэку па вул. Рыбалкі. Яе хацелі закрыць. А куды ж тады людзям, аматарам кнігі — асабліва сталага ўзросту?

Зразумела, што цяпер іншы час, бібліятэкам патрэбны не толькі новыя кнігі — патрэбны сустрэчы з пісьменнікамі, жывыя зносіны... А таму, на мой погляд, рана «хаваць» друкаванае слова — і кніжнае, і газетнае! Яно было спачатку, яно ёсць. І яно будзе!

Уладзімір ГОЛУБЕЎ, г. Мінск.

■ Пасля пісьма

3 ВЯЛІКАГА ГРОМУ...

Жыццё ёсць жыццё, і прасьбы аб дапамозе ў рэдэкцыйнай пошце, вядома ж, не рэдкасць. Гэты, чарговы, ліст быў доўгі і кароткі па змесце. «Мне 57 гадоў, і ўжо сем з іх я нідзе не працую, — пісаў спадар С. — Жыву ў вёсцы, даглядаю састарэўшую маці. Ёй 92 гады і яна мяне «корміць», бо мне аніякай пенсіі не плацяць... Кватэра, у якой пражываем, патрабуе рамонт. Ведаючы пра гэта і пажарнікі, і старшыня пасялковага Савета, і работнікі сацыяльнай службы, але ніхто нічога не робіць»...

З разлікам на аперацыйны разгляд рэдэкцыя накіравала

■ Зачапіла

«3 НАШАЙ ВЯЛІКАЙ СЯМ'І ЗАСТАЛІСЯ ТОЛЬКІ МАМА І Я»

У газеце «Звязда» ад 22 кастрычніка надрукаваны артыкул Аляксандра Пукшанскага «За што Жукава паважалі партызанам?». У ім узгадваецца, як узаяўлі палон нямецкага обер-лейтэнанта.

Гэты эпізод мне добра вядомы, бо здзейснілі гэта дзве маладзёжныя дзяўчынкі — мая старэйшая сястра Вольга Шматкова і масквічка Дора. Яны сябравалі з маёй сястрой, разам хадзілі на заданні... За гэты сапраўды гераічны ўчынак абедзве былі прадстаўлены да ўзнагароджання ордэнам Леніна. Але атрымаць яго не паспелі: 19 мая 1943 года супраць партызан была праведзена карная аперацыя і атрад не стаў.

У гібель яго ёсць шмат незразумелага. Прыкладна за месяц да гэтай сумнай даты ў атрад па чымсьці загадзе прынялі групу былых уласаўцаў. Я і яна былі: добра апрапуныты, аджормленныя, узброеныя. Магчыма, гэта яны дапамалі немцам знішчыць атрад, бо не было ні сярод загінулых. І магчыма, з гэтай прычыны ў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі ў раздзеле «Партызанскі рух на Беларусі» наш атрад, якім камандаваў масквіч Васіль Сраджыкоў з брыгады Біруліна, нават не ўпамінаецца?

■ Віншавальная паштоўка

Крычалі госці тост: — Табе, Ашот, Жадаем жыць Не меней, чым сто год! Ды юбіляра гэта... засмуціла: Яму за сто даўно пераваліла! ...Мы вып'ем, Каб праз многа год Перажылі вы тое ж, што й Ашот! Цудоўную майстрыху па дрэве, вядомаму агародніку і гумарыстку Соф'ю Парфір'еву КУСЦІНЬКОВУ з в. Лучыні Рагачоўскага раёна шчыра віншую з прыгожай датай! Здрастоў і дорабыткі вам, поспехаў і натхнення!

Сябры з Мінска.

■ Афіцыйна

«МЫ ПРЫВЫКЛІ ДА ТАГО, ШТО Ё НАС ЧЫСЦІНЯ І ПАРАДАК»

Пад такім загалюкам у нумары «Звязды» за 26 кастрычніка быў надрукаваны ліст мінчанкі А. Глінскай. У ім распавядалася аб тым, як жыхары мікрараёна Серабранка чакалі будаўніцтва падземнага перахода на скрыжаванні галоўных вуліц, як дачакаліся... І як засмуціліся праз месяц-другі, убачыўшы, што ў новабудулі ніхто не прыбірае, а сцены — спрэс у «роспісах» невядомых «мастакоў»...

Як паведаміў у адказ на публікацыю кіраўнік адміністрацыі Ленінскага раёна г. Мінска В.І. Кулеш, вышэйзгаданы падземны пешаходны пераход узводзіўся ў складзе аб'екта «Будаўніцтва трамвайнай лініі ў мікрараёне Серабранка на участку ад вул. Пляханавы да вул. Якубава». Заказчыкам аб'екта выступала дзяржаўнае прадпрыемства «Мінсктранс». Пасля завяршэння будаўнічых работ усе заўвагі эксплуатацыйных арганізацый па падземным пешаходным пераходзе былі ліквідаваны заказчыкам і генпадрадчыкам.

«Да ўводу аб'екта ў эксплуатацыю і перадачы на баланс эксплуатацыйнаму арганізацыям падземны пешаходны пераход у сувязі з неабходнасцю забеспячэння бяспекі людзей быў адкрыты. Яго належны санітарны і тэхнічны стан павінен быў забяспечвацца сіламі заказчыка.

Акт прыёму ў эксплуатацыю аб'екта падпісаны і зацверджаны загадам ДП «Мінсктранс» ад 31.10.2013 № 756.

Расцэннем Мінгарвыканкама ад 01.11.2013 № 2771 падземны пешаходны пераход замацаваны за ўнітарным прадпрыемствам «Гараўтамоств», якім цяпер забяспечваецца выкананне ўсяго комплексу работ, звязаных з эксплуатацыяй, абслугоўваннем, а таксама захаванасцю падземнага пешаходнага перахода».

Мне столькі вёсен падарыў мой век, Але ў снах ўсё-ткі наплывае: Ляжыць апошні ліст і першы снег Услед за ім над сцежкаю кружылае. Быць першым снегам — гэта як прысуд. Бязлітасны прысуд і... зразумела. Павінен хтосьці першым лечыць ў бруд, Каб чорны дол зрабіць анёльска-белым. Усцешыць першы снег, як белы бінт, Гарачыя далоні арабіны — І гэта вясень адплыве ў нябыт, Каб зарунелі новыя часіны.

ЗВАРОТ@ZVYAZDA.MINSK.BY

ДЛЯ ЗВАРОТАЎ

ЗВАРОТ@ZVYAZDA.MINSK.BY

ДЛЯ ЗВАРОТАЎ

АБ ЧЫМ МАЎЧАЦЬ СОЖ І ПРОНЯ

70 гадоў таму на Магілёўшчыне ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў быў вызвалены маленькі горад Прапойск, які атрымаў назву Слаўгарад

Іх, жывых сведак гэтай Перамогі, на жаль, з кожным годам усё менш. Ветэраны на ўвесь раён засталіся ўсяго 23. А непасрэдных вызваліцеляў ужо ніводнага. Здавалася, яшчэ не так даўно размаўляла па тэлефоне з адным з іх. Аб'яцала прыехаць, каб сустрэцца. Не атрымалася. Сёння час ёсць, а чалавека ўжо няма. Балюча. Але ж нездарма кажуць, што памяць даўжэй за чалавечы жыццё. Сённяшні Слаўгарад зусім іншы, але давайце вернемся на 70 гадоў назад, калі тут, на высокім беразе, дзе зліваюцца рэкі Сожа і Проня, зямля стагнала ад шматлікіх выбухаў.

«Вада ў Сожы была чырвоная ад крыві»

Ніне Самусевай са слаўгарадскай вёскі Урэчча больш за 80 гадоў. Калі пачалася вайна, яна была зусім яшчэ дзіцем. Кажуць, час лечыць. Але ўспаміны даюцца ёй цяжка: перахадзілаюць слёзы. Памяць пажылой жанчыны захавала кожнае імгненне і не жадае нічога выкрэсліваць.

Ніна Віктарайна САМУСЕВА ў п'яна, што яе ад смерці выратаваў голыцкі суд.

— Наша хатка стаяла там, дзе зараз разросся бэз, — паказвае яна рукою кудысьці ўбок. — Калі прыйшлі немцы, яны выгналі нас з маці і сям'ячкамі на вуліцу, у зямлянку. Тых параненых, якія засталіся ў вёсцы пасля адступлення, сцігнулі на гару каля лесу і пакінулі паміраць. На гэтых знявечаных людзей з адарванымі рукамі і нагамі было страшна глядзець. Я і зараз здаецца чую, як яны стогнуць і просяць піць. Але немцы нікому не дазвалялі да іх набліжацца, акрамя нас, дзяцей. І мы, малыя, цягнулі ім ваду ў маленькіх вядзерцах. А немцы рагаталі...

Калі пачалося вызваленне, разам з маці і маленькімі сястрычкамі Ніна пачала ў стагах, ела бульбяное лупіне і мякіну. А калі вярнуліся назад, дом было не пазнаць: выбіты вокны, разварочаныя столы падлога. Але ў іншых і гэтага не засталася.

— А ў Прапойску амаль усё згарэла, засталіся царква і некалькі мураваных будынкаў, — кажа Ніна Віктарайна. — Людзей загінула столькі, што страшна ўспоміць. Немцы акапаліся на гары, а чырвонаармейцы наступалі па лузе, дзе іх было відаць як на далоні. Нават калі хтосьці і даб'ягаў да Сожы, ужо не меў магчымасці яго перапыць. Ад такой колькасці забітых вада ў рацэ была чырвоная ад крыві.

Шашу прымушалі... баранаваць

— Тыя, хто знаходзіўся падчас вызвалення ў Прапойску, успаміналі: немцы баяліся мін і прымушалі жыхароў баранаваць дарогу Масква—Варшава, — кажа намеснік камандзіра пошуквага атрада «Спадчына» Аляксандр Халеў. — Аднойчы яны сабралі падлеткаў і загадалі ім напачатку кантраляваць кожны кіламетр трасы. Хлопцы павіны былі паведамляць аб усялякіх дыверсіях. Тым, хто не выканае заданне, пагражалі расстрэлам. Але партызанам паспявалі падкінуць «падарунак» якраз у той момант, калі сыходзіў конь з бараной і пачынала рухацца нямецкая калона.

— Калі пачалася вайна, мне было 16 гадоў, — дзеліцца ўспамінамі слаўгарадскі ветэран Пётр Старавойтаў. — Майго старэйшага брата забралі на фронт, а мне сказалі, што лічца малы. 1 ліпеня, калі пачалася эвакуацыя, мы падаліся ў баянцы ў вёску Кашалёў. Бацька застаўся ў горадзе, і я насіў яму прадукты. Першых

Ва ўрачыстым мітынгу прынялі ўдзел ветэраны Вялікай Айчыннай вайны, прадстаўнікі органаў улады, студэнцкая моладзь і школьнікі, якіх усклалі да мемарыяла вянк і кветкі. — Суды, на курган, людзі прыходзіць з усяго горада — каб ушанаваць памяць пра вызваліцеляў горада і загінулых. Мы крыху аднавілі курган, але засталася самае галоўнае — яго сутнасць, — кажа кіраўнік адміністрацыі Савецкага раёна Гомеля Алег Вялічка.

немцаў пабачыў прыкладна 10 ліпеня 1941 года. Мы з пляменнікам шлі з Кабінай Гары, а насустрач — 3 нямецкія танкеткі. Яны спыніліся. Адзін немец падышоў да мяне і запытаў: «Салдат?» Я адказаў: «Не». Ён убачыў, што мы нясець з сабой яблыкі і сала. Паспрабаваў яблык і скрыўсіўся: кісла. А сала забраў. Немцы паехалі далей, а мы пабеглі ў Кашалёў. Каб ад мяне была нейкая карысць, збіраў зброю і хаваў у лесе. У 1942 годзе пазнаёміўся з партызанамі, якія знаходзіліся ў Старынках і Целяшых, і перадаў ім свае знаходкі. Так я стаў сувязным, перадаваў ім звесткі, зброю. Аднойчы, калі размаўляў з прыцелем пра зброю, гэта падслухала суседка і данесла. Немцы забралі нас 15 жніўня 1943 года. Трымалі спачатку ў мясцовай турме, а потым завезлі ў Чэркаў. Там з нас здэкавалася, павывіталі зубы. Некалькі разоў, калі я страчаваў прытомнасць, мяне адлівалі вадой. Пятрабаваў зброю, паказалі данос на мяне, але я ўсё адмаўляў. Скончылася тым, што мяне адправілі ў Германію, у канцлагер, дзе на 2 гады я страціў сваё імя і стаў звацца № 7520. Калі нас вызвалілі з палону, я вагаўся ўсяго 20 кілаграмаў.

Сын палка

Урадзец Прапойска Уладзімір Лісоўскі, якому ў 1943-м ішоў адзінаццаты год, вярнуўся з маці з эвакуацыі адразу пасля вызвалення горада. Успамінае, што разам з хлопцамі, сваімі равенкамі, бегу па паліях шпігальных, якіх было вельмі шмат, дапамагаву раненым пісаць лісты дахаты. Хлопчкі прыйшоўся дапамагчы аднаму афіцэру — гвардыі палкоўніку Пятру Арэф'евічу Юзіфовічу, камандзіру 1210-га стралковага палка 362-й чырванаярмейскай стралковай дывізіі. Ён пачаў прасіць маці, каб адпусціла сына з ім — абцяў, што зробіць з яго афіцэра. Але маці адмовіла. Тады малы ўпотаў залез у «папутарку» і схаваўся пад брызентам. Машыну па дарозе на Быхаў абстрэляла нямецкая авіяцыя. Хлопчу пашанцавала застацца ў жывых. Камандзір той вельмі здзіўліўся, калі ўбачыў Валодзею. Як сапраўднаму салдату, яму выдалі абмундзіраванне, пісталет і нават кыя.

Але 27 ліпеня 1944 года камандзір загінуў. Асірацелага «сына палка» перавялі памочнікам наводчыка баявога мінамётнага разліку. А калі дывізія перадыслакавалася ў Бабруйск, новы камандзір Пётр Клімачов адправіў падлетка дадому. Маці, калі убачыла сына, не ведала, плакаць ці радавацца: яна ўжо і не спадзявалася ўбачыць яго жывым. Хлопец адшоў у школу, потым скончыў вышэйшае ваенна-марское вучылішча ў Ленінградзе, стаў кадравым афіцэрам.

Праз вушка іголки

— Узаяўлі Прапойск хутка, але вельмі доўгім быў перыяд падрыхтоўкі, амаль 2 месяца, — распавядае пошукавік Аляксандр Халеў. Ён жа заснавальнік віртуальнага музея, прысьвечанага гісторыі Слаўгарада. — Немцы давалі чырвонаармейцам магчымасць перапраўца, акапацца, а потым знішчалі. Але савецкія людзі здзіўлялі сапраўдныя цуды гераізму. Эмагалься ў прамым сэнсе слова за кожную пядзю зямлі. За вызваленне Прапойска артылерыст Пётр Панамору, які загінуў на месцы бою, і камандзір кулямётнага разліку Вячаслаў Чамандураў атрымалі званні Героя Савецкага Саюза. Але прыкладвай, калі байцы трымаўся да апошняга, было нашмат больш. Вызвалілі тэрыторыю 3-я армія пад камандаваннем генерала Аляксандра Гарбатава і 50-я, якой камандаваў генерал Іван Болдзін. Частка населеных пунктаў ужо была адбіта ў

Гісторыя вызвалення Слаўгарада ў граніце.

немцаў, але Гайшынь, Рудня, Рабавічы, Улукі, Чырвоная Слабада і сам Прапойск усё яшчэ заставаліся ў руках ворага. Па ім праходзіла нямецкая лінія абароны. На 60 кіламетраў цягнуліся аковы, агароджы з калючага дроту, на кожным кроку былі мінамёты, міныя папі, кулямётныя кропкі і дзоты. Камандуючы нямецкімі часткамі паабцяў Гтлеру, што змаваць будзе ў Прапойску. Усходні вал, здавалася, быў непрыступны.

Каб прарваць нямецкія ўмацаванні, генерал Гарбатаў перакінуў дывізію ў раён вёскі Чырвоная Слабада, дзе быў брод. Пачаўся бой. У першых шарагах ішло мясцовае насельніцтва — партызанам і так званым штрафнікам, якіх у 1941-м не забралі на фронт. Больш за 900 з іх загінулі. Гэта была цана за узяты плацдарм. Але рушыць далей армія так і не змагла.

І тады Гарбатаў прымае рашэнне вярнуцца назад, у Кармянскі раён, узяць маленькі плацдарм каля вёскі Касцюкоўка і адтуль пачаць наступленне на Прапойск. У гісторыі гэтай аперацыі атрымала назву «Вушка іголки». На участку 600 на 1300 метраў — чым не вушка іголки? — наступалі 4 (!) дывізіі. Для немцаў гэта было поўнай нечаканасцю. Ніхто не думаў, што па такім маленькім кавалачку зямлі пачне наступачь — без падтрымкі танкаў і авіяцыі! — цэлая армія. Наступленне прайшло паспяхова. 25 лістапада 1943 года дывізія Васіля Далмажова з паўднёвага боку ўвайшла ў Прапойск. З поўначы ёй насустрач ужо рухалася 110-я дывізія палкоўніка Сяргея Арцем'ева.

Цана вызвалення

— За час вайны на тэрыторыі раёна была знішчана 51 вёска са 160, колькасць насельніцтва зменшылася з 39 тысяч да 25 тысяч чалавек, — распавядае намеснік старшыні Слаўгарадскага райвыканкама Святлана Язерская. — 3 18 тысяч мужчын у жывых засталіся толькі 8 тысяч, з вайны не вярнуліся каля 4 тысяч салдат і партызан. Зараз на Слаўгарадчынзе знаходзіцца 120 воінскіх пахаванняў, дзе апошні свой прытулак знайшлі амаль 10 000 воінаў. Больш за ўсё іх загінула менавіта ў 1943 годзе.

Падчас святочных мерапрыемстваў, прысьвечаных вызваленню раёна, у скверы Вайсковай славы адкрываюся памятны знак — дывізія палка Д-44. Менавіта майстэрства артылерыстаў дазволіла як мага хутчэй разбіць у 1943-м варажыя пазіцыі. Яшчэ адзін памятны знак — гранітная пліта з пералікам імяў дывізіі, што прымалі ўдзел у вызваленні раёна, — усталяваны насупраць цэнтральнай плошчы горада, у гарадскім скверы.

Ад Прапойска да Слаўгарада

Лічыцца, што сваю назву Слаўгарад атрымаў за масавы гераізм, які быў праяўлены пры вызваленні горада. Але афіцыйныя звесткі наконт гэтага няма. Ва ўспамінах генерала Аляксандра Гарбатава ёсць фраза, што, калі яго часці наблізіліся да Прапойска, камандзір адной з іх — Васіль Далматаў — звярнуўся з прапановай, каб ім не прысвойвалі званне «прапойскай дывізіі». Магчыма, думалі многія, гэта дайшло да Сталіна, і ён загадаў пераназваць Прапойск. Але мясцовыя краязнаўцы больш прытрымліваюцца версіі, што горад атрымаў такую назву «па просьбе працоўнікаў». Маглыў, жыхары звярнуліся да кіраўніцтва рэспублікі і папрасілі аб гэтым. Іх прапанова была задоволена.

Нэллі ЗІГУЛЯ. Фота аўтара.

838 ВОГНЕННЫХ ДЗЁН І НАЧЭЙ

26 лістапада для гамяльчан заўсёды дзень асаблівы. Восенню 1943 года горад быў адваёваны і, нарэшце, скінуў аковы акупацыі

За гады вайны на тэрыторыі горада загінула звыш 28 тысяч мірных жыхароў. У памяць пра воінаў Чырвонай Арміі, партызан і ўсіх загінулых за перамогу ў Вялікай Айчыннай вайне ў 1967 годзе быў адкрыты мемарыял «Курган Славы». Сёлета за кошт фінансавай падтрымкі арганізацый і прадпрыемстваў Гомеля, а таксама грошай, заробленых на суботніках, памятнаму месцу нададзена новае аблічча. Пасля рэканструкцыі мемарыяла на кургане ўсталяваны жалезабетонны падмурак, замаскіраваны гранітныя пліты, зорка і Вечны агонь.

Зараз калі падножка кургана замуравана зямля з 200 месцаў баявой славы Беларусі, Расіі і Украіны. Дарэчы, увесь Гомель, нягледзячы на непагадзь, уздымаецца ў разнастайных святочных мерапрыемствах, прысьвечаных 70-годдзю вызвалення. Святчонае шэсцё сёлета ўпершыню праведзена ў фармаце «Парад пакаленняў»: у адной калоне прайшлі ветэраны і прадстаўнікі моладзі, якія звязалі сваё жыццё з ваеннай справай. Каля брацкай магілы савецкіх воінаў і падпольшчыкаў адбы-

ліся ўрачысты мітынг і ўскладанне кветак, а падчас акцыі «Мы памятаем» маладыя людзі прадставілі партрэты герояў-вызваліцеляў: і тых, хто яшчэ побач з намі, і тых, хто ўжо паўшоў з жыцця. На плошчы Перамогі адбылася моладзевая акцыя «838 вогненных дзён і начэй» — 838 свечак былі запалены ў памяць пра час акупацыі, на працягу якога ў неймаверна цяжкіх умовах змагаліся і працавалі людзі на гэтай зямлі... Ірына АСТАШКЕВІЧ. Фота аўтара.